

TUTKIMUSKATSAUKSIA
3/2012

Etnologi(n)en kaupunki: urbaani arkielämä tutkimuskohteena

Timo J. Virtanen

Tästä on kyse

- Kansatiede eli etnologia loi jo 1950-luvulla perinnetieteellisen ja agraarisesineellisen tutkimuksen rinnalle kaupungin arkielämän tutkimuksen.
- Etnologia painottaa tutkimuskohteen haltuunottoa omakohtaisella kenttätyöllä. Merkittävä osa tutkimusaineistoista liittyy suulliseen muistitietoon, mutta urbaani etnologia työskentelee myös nykyarjen ja tulevaisuuspolkujen kanssa.
- Lähestymistapoja kaupungeissa ovat mm. ympäristöetnologia, kulttuurinen kohtaaminen, kulttuurin tuotteistamisen näkökulmat, aineellinen ja esi-neellinen sekä arkielämän merkitysrakenteet.

Moderni 2000-luvun kaupunkitutkimus näytetty Suomessa monialaisina tehtävinä ja toimintoina. Johtavia ääniä käyttävät kaupunkipolitiikka ja -talous, -sociologia, -suunnittelu ja -arkkitehtuuri, -luonto ja -ekologia sekä -historia. Suomalaisesta kaupunkitutkimuksesta katsauksen kirjoittaneet Jauhiainen ja Harvio mainitsevat nousevina tutkimusteemoina mm. kaupunkitilan ja sen käytön, verkostot, monikulttuurisuuden, asumisen ja kulluttamisen.¹ Kehittyvän kaupunkitutkimuksen kulttuuri-luokkaan voidaan hahmottaa myös kaupunkilaiseen elinympäristöön, arkeen ja elämäntapaan liittyviä erikoistuneita etnologisia tutkimustehtäviä, kansatieteellistä näkökulmaa.

Kansankulttuurin käsite ja siihen kohdentuvaa tutkimusta tekevä humanistinen kansatiede eli etnologia liitetään Suomessa usein historiallisagraariin elämänpäiriin. Tunnusmerkkejä julkisessa puhunnassa ovat olleet mm. talonpoikaisuus, museaalisuus ja esineellisyys. Etnologinen tutkimus laajensi tehtävänsä kuitenkin jo viime vuosisadan puolivälissä myös kaupunkiin, teollisuustyöväestöön ja muihin kaupunkilaisiin ammattiryhmiin. Näin kansa-käsite määriteltiin tavallaan uudelleen. Maaseudun varstojen ja paritupien rinnalle ilmaantuivat tehdastyöväestön hellahuoneiden arki, yksityiset ja julkiset kaupunkitilat, uusi urbaani aika ja tapakulttuuri. Kerroksellisen kaupungin tulkinta alkoi ajallisesti ulottua myös nykytilanteeseen ja laajentua eurooppalaiseen kontekstiin.²

Oheinen teksti tarkastelee kaupungin ja kansanelämäntutkimuksen yhteyttä. Johtolankana on puhunnan muutos, jossakin määrin myös opinalan perinnetieteellisen luonteen arviointi. Teksti kohdentuu suomalaisen kaupunkietnologiaan, mutta käsittelytapa on Turkupainotteinen. Kysymysten kehittelyalustoja ovat alan opinnäytteiden lisäksi olleet monet kaupunkiaiheiset tutkimusprojektit ja niiden julkaisut, kuten esim. "Everyday Life and Ethnicity. Urban Families in Loviisa and Võru"³ ja kaupunkimuistoihin keskittynyt "Memories of My Town".⁴ Uusimpiin kuuluvat mm. ylijärjaisuutta pohdittava "Banat-hanke"⁵ ja Haaparannan kaksoiskaupunkia koskeva tutkimus.⁶

Perinnetieteellinen keruu ja akateeminen objektiivisen kirjoittamisen vaade saivat vähitellen rinnalleen subjektiivisen, hermeneuttisen ja kriittisen keskustelun. On huomattava, että kaupunkietnologisen tutkimuksemme juuret ovat sekä kansainvälisessä monitieteellisessä kentässä, että suomalaisen kansatieteen omassa, muistitietoon, aineelliseen kulttuuriin ja arjen tulkintaan liittyvässä etnografisessa perinnössä.

Mikä kaupunki?

Kaupunki on useimmille kokijoilleen näennäisen selkeä käsite, mutta sen erilaisia määrittelyjä löytyy tietehistoriasta runsaasti. Asukasmäärän ja -tiheyden, rakenteiden, tehtävien, roolien ja palveluiden myötä käsityksemme erityisesti modernista länsimaisesta kaupungista on vakiintunut. Yleisesti kaupunki on sisältänyt linnoituksen, kauppayhteydet, torin ja laillisen tuomioistuimen. Yhtä lailla tosin painotetaan ihmissuhteita, sosiaalisen kontrollin välillisyyttä sekä esimerkiksi tiivistä maaseutuyhteisöä löyhempää moraalialia.⁷ Kaupunkia on voitu, tieteenfilosofisista lähtökohdista riippuen, lähestyä esimerkiksi hyvinvointikoneena luonnontieteellis-teknillisen ajattelun sekä moderniteetin ja valistuksen filosofian mukaisesti. Joissakin tapauksissa korostuu romantiikkaan perustuva käsitys kaupungista taideluomana. Ehkä lähimpänä humanistista ja etnologista näkemystä on ymmärtää kaupunki kulttuurien tuottajaksi hermeneuttisen katsantokannan ominaisuuksiin viitaten.⁸

Suomalaisen kansatieteen kansankulttuurissa talonpoikainen hyvä, aito ja oikea on sijainnut maaseudulla, kun taas kaupunki on houkutusineen usein ollut epäilyttävä ja "toinen". Vaarallisuus ja houkuttelevuus liittyvät kiinnostavasti maaseudulta kaupunkiin asetelmaan mm. elokuvassa. Urbaani visuaalisuus on opinalalla monin tavoin potentiaali kehityssuunta.⁹

Kaupunki on keskustelussa maaseudun vastinpari, vaikka skaala jo kaupunkien ja metropolien sisällä ja välillä on laaja. Kansatieteeseen on alueellis-historiallisen tutkimusotteen vuoksi kuulunut rajojen määrittäminen.

Levinneisyysalueiden jälkeen talo, katu, kortteli, kylä ja kaupunginosa ovat olleet selväpiirteisiä tutkimuskohteita, rajattavia ja mitattavia. Monet abstraktimpaan "tila ja paikka" -keskusteluun liittyvät viitteet ovat kotoisin esimerkiksi ihmismaantieteestä, taidehistoriasta tai psykologiasta.

Mikä etnologia? Mikä kansatiede?

Suomessa etnologia on tunnettu kotimaisella nimellä kansatiede. Sen rinnalle on vakiintunut myös uudempia toimijoita, kuten kulttuuriperinnön tutkimus, antropologia ja perinteentutkimus. Samalla etnologia on tosin laajentunut aikaisemmasta aineellisesta perinnetiededonnaisuudestaan yhteiskunnallisemmaksi kulttuurin ja arkielämän tutkimukseksi.

Ongelmallista oppiaineen kannalta on ollut sen tunnettuus muussa kuin akateemisessa koulutuksessa ja keskustelussa, ehkä yleistä museopuhuntaa lukuun ottamatta. Etnologia on koulussa yleisimmin mielletty historiatieteen lisäolottuvuudeksi, jota ovat edustaneet koulukirjojen "isoäidin aikaan" kommentit sekä kuvat peltotyökaluja käyttävästä talonpojasta tai pirtin sisustuksesta rukkeineen ja kehtoineen. Kansankulttuuri on välittynyt koululaisille maaseutunostalgiانا ja usein huvittavanakin "oikean" historian oheistuotteena.

2010-luvun suomalaisen etnologian kaupunkitutkimuksellinen osuus on yhdistelmä etnografisen tutkimustavan menetelmällistä ja näkemyksellistä perinteisyyttä, monitieteisyyden mahdollisuuksia ja tulevaisuuspolkujen hahmottamista. Kenttätyötä kunnioittavan arkielämäntutkimuksen keskiössä on edelleen kaupungin ihminen ja hänen luomansa kulttuurin merkitykset. Pyrkimys kaupungin kokonaisvaltaiseen hallintaan ja rakennetun ympäristön tutkimuksellinen ylivalta on vaihtunut "pienempiin kertomuksiin" sekä yksityisen ja julkisen arjen suhteen tarkasteluksi. Samalla kaupunkitutkimuksemme synnyssä tärkeä erottelu maaseudun ja kaupungin välillä on purkautunut suhteen monipuolisemmaksi analyysiksi ja vuorovaikutuksen ymmärtämiseksi. Kaupunki vaikuttaa maalla ja maaseutu kaupungissa.

Perinteistä ja polyfoniaa

Kun opinala 1900-luvun puolivälissä siirtyi maaseudun kansankulttuurin kuvailevasta tutkimuksesta modernin ja osittain myöhemmin myös postmodernin arjen kulttuuri-ilmiöiden, merkitysten ja prosessien etnologiseen kulttuurianalyysiin, ovat tutkimusympäristöt olleet yhä heterogeenisempia. Toisaalta yhteistyö eri oppiaineiden kanssa on ollut aikaisempaa laajempaa. Missä, miten, milloin ja miksi kaupunkietnologisen tutkimuksen pitäisi olla läsnä?

Vaikka jatkossa viitataan vanhempiin kirjoituksiin, ulottuu legitiimin kaupunkietnologian kehittyminen suunnilleen 1950-luvun puolivälistä nykyaikaan.¹⁰ Ajanjakson alkupuolella pohdittiin kaupungin suhdetta maaseutuun sekä vallinneiden kansatieteellisten metodien soveltuvuutta uuteen kohteeseen. Ajatukset liikkuvat ”maalaisesta kaupunkilaiseksi” prosessissa eivätkä niinkään kaupunki-ilmion monimuotoisuuden ja kompleksisuuden löytämisessä. Tuota yhteyttä kuvasi mm. syntyvä kiinnostus teollisuustyöläisiin, jotka todellisuudessa olivat paljolti maalta muuttanutta tilatonta väestöä ja edustivat siten maaseutu-kaupunki jatkumoa.¹¹

Metodista valmiutta ei pidetty kaikkialla tärkeänä tai se saatettiin jopa kokea jonkinlaiseksi uhaksi vallinneen normaalitieteen kannalta. Konservatiivisuus ja varovaisuus olivat hyveitä, joita ”kaupunki” uhkasi. Martti Linkola kirjoitti vuonna 1970: *”Toisaalta metodikeskustelun puutteen syynä on voinut olla myös terve konservatiivisuus. Se ”metodilla eläminen”, jota teoreettisissa, yksityisissä tai symposiumin kaltaisissa keskusteluissa runsaasti harrastetaan, johtaa yleensä niukasti käytännön toimiin.”*¹² Kriittinen keskustelu ”kaupunkikansatieteen” nykyisistä tehtävistä ja työmenetelmistä on edelleen paljolti käymättä.

Ammatillinen asiantuntijuus perustuu oikeiden kysymysten ja monitieteisten menetelmien yhdistelmään, kerroksellista kaupunkia koskevan tiedon löytämiseen, hallintaan ja jakeluun sekä tuotteistamiseen. Kenttätöperustainen tutkimus on laajentanut aikaperspektiiviään historiallisesta näkymästä nykyarkeen ja tulevaisuuden tutkimukseen. Kansatiede osallistuu esimerkiksi Turku 2011 Kulttuuripääkaupunkivuoden arvio-ohjelmaan ja selvittelee sekä jokiteeman käsitteellistämistä että yleisemmin muistitiedon roolia. Pitkien kulttuuriprosessien rinnalle ovat löytyneet uudet osa- ja alakulttuurit¹³, muistipaikanäkökulmat, identiteettikeskustelut, kestävä kehitys sekä kulttuurien kohtaaminen. Viime mainitulla ei aina viitata etnisyyteen, vaikka vähemmistönäkökulmasta onkin tullut suosittu tutkimusalue. Kaupunkitilan ja -paikkojen etninen luonne, kuten myös tietoinen etnistäminen tai kaupunkiajan etninen kerroksellisuus olivat teemoina jo 1990-luvun tutkimuksessa.^{3,14}

Museolaitoksen muuttuneet tehtävät ympäristön muutoksien seurannassa luovat runsaasti mahdollisuuksia näiden yhdistämiseen esimerkiksi muistitietoon, persoonallisiin dokumentteihin ja visuaalisiin menetelmiin. On tärkeätä, että viranomaisdokumentteihin perustuva kaupunkihistoriallinen tutkimus löytää arkisen asukkaan erilaiset kertomukselliset ja kokemukselliset elämismaailmat. Etnologinen tutkimus linkittyy yhä useammin myös kaupunkisuunnitteluun ja lähidemokratian toteutumiseen. Aineistoperustainen näkökulma

luo puolestaan uusia vaatimuksia kaupunkilaisten parissa toteutettaville aineistonkeruulle, konkreettista etnoarkeologiaa unohtamatta. Ruohonjuuritason puhunnat asuinympäristön eduista ja haitoista vaativat kenttätöitä interaktiivisuutta, saavutettavuuden ja osallisuuden pohtimista, sekä eettisen näkökulman huomioimista.¹⁵

Asumisen kulttuurien ohella savupiipputeollisuudelta vapautuvat teolliset tilat, samoin kuin käytöstä poistuneet vankilat, koulut, meijerit tms. ovat synnyttäneet kiinnostavan tutkimussuunnan aikaisemman teollisuustyön prosessien ja työväestön arkielämän tutkimuksen jatkoksi. Kulttuuri, koulutus ja luovat toimialat ovat olleet laajasti esillä tehdastilojen uusiokäyttäjinä. Vähemmän on keskusteltu muun kaupunkiin liittyvän infrastruktuurin, kuten jokien, rantojen, siltojen, katujen tai torien muutoksesta ja käytöstä. Tilapäinen, yllättävä ja provosoiva haastavat totutun kaupungin ymmärtämistä ja siinä toimimista. Tuotteistamisen projektien seurannan ja analyysin myötä nykyetnologia on kiinni myös tapahtumatuotannossa ja kulttuuristen vaikutusten arviointien tekemisessä (vrt. Turku2011 esimerkki edellä).

Rakennetun kaupunkiympäristön inventoinnin, dokumentoinnin sekä näyttely- ja julkaisutoiminnan kautta aineistolähtöinen hanke saattaa levittäytyä yhteistyöksi useinkin eri oppiaineen menetelmien ja traditioiden alueelle. Moderni kaupunkitutkimus näyttää olevan kysymys- ja asiantuntija- eikä niinkään oppiaineorientoitunut. Useimmat lähestymiskulmat saavat kaupungin luonteeseen kuuluvan kompleksisuuden myös paremmin esille. Uusimmat opinnäytteet kuvastavat monimuotoista kenttää: talonvaltaajat, tatuointien tekijät tai Kosovon albaanien kotoutuminen kertovat kaupunkietnologian paradigman muutoksesta ja samalla suomalaisen kaupunkikulttuurin syvyydestä ja muutoksesta. Urbaanin luonnon ja siihen kohdentuvan ympäristöetnologian viitteitä ovat esimerkiksi Aurajokeen monipuolisesti liittyvät turkulaisen etnologian opinnäytteet. Näissä on tarkasteltu niin turkulaista siltapuhuntaa kautta aikojen¹⁶, jokeen liittyvää matkailuaspektia¹⁷ kuin ylipäätään joen brändäystä ja imagoa.¹⁸ Esimerkiksi silta-aihe johdattaa lukijan sillasta edelleen kunnallisen valankäytön, asukasaktiivisuuden ja maisema-arvojen pariin.

Etnologia toimii kaupunkien kerroksellisuuden sekä fragmentaarisuuden selvittämisessä yhteistyössä esimerkiksi historia-aineiden, folkloristiikan, museologian, tulevaisuudentutkimuksen ja ihmismaantieteen kanssa. Kiinnostavaa on, että muun muassa humanistisen kaupunkimaantieteen sisällä on arvosteltu ”tavallisten ihmisten” toimijuuden näkymättömyyttä useissa alan keskusteluissa. Loretta Leesin¹⁹ mielestä olisi hyödynnettävä laajemmin etnografisen tutkimuksen mahdollisuuksia. Tällöin inhimillisen elämän kirjavuus ja monimuotoisuus olisivat helpommin tavoitettavissa.

Mielenkiintoista on verrata esimerkiksi ruotsalaisen ja suomalaisen etnologian näkyvyyttä ja käyttöä yhteiskunnallisessa keskustelussa. Ruotsissa etnologia ymmärretään selkeämmin mediakelpoiseksi, nyky-yhteiskunnan muutosprosessien kriittiseksi tulkiksi, kun se Suomessa ymmärretään usein harmaaksi menneisyyden marinoimaksi museotieteeksi. Tieteentekijämme eivät aina ole kyenneet tai halunneetkaan irtautua kansallisen perinnetieteen turvallisen ja pitkän paradigman suojasta. Näin monitieteisiin keskusteluihin ja verkostoihin mielellään hakeutunut kriittinen kaupunkietnologia on herättänyt poikkeavuudellaan ja epäperinnettelysyydellään hämmennystä. Kansatieteellä on toisaalta täysi syy pitää ammatillisessa mielessä kiinni perinteisestä museokentästä, mutta samalla kummankin tahon on aktiivisesti keskusteltava kehittyvistä tutkimusalueista. Eräs hyvä väline ja välittäjä on moderni kaupunkietnologia.

Turku, Euroopan kulttuuripääkaupunki 2011, näyttäytyi maailmalle pyrospektaakkeleina, kulttuurin ja hyvinvoinnin yhteyden pohdinnoilla, konkreettisina rakennustoimina ja jopa kaupunkimuistin aktiivisena keruuna. Arki nousi esiin hankekuvauksissa ja juhlapuheissa, mutta selkeästi vähemmän todellisen tutkimustoiminnan kohteena. Suomalainen kaupunkikulttuuri oli hetken valokeilassa, mutta nähtäväksi jää mitä kaikkea on jäljellä myöhemmin tai kenelle tuo kulttuuri oikeastaan kuului. Millainen keskinäinen suhde ”luonnollisella” ja ”keksityllä” kaupunkikulttuurilla on kulttuuripääkaupunkivuoden jälkeen? Paikallinen kaupunkikansatieteellinen tutkimus seuraa pääkaupunkivuoden jälkeä niin opetus- kuin tutkimussektorillakin.

Kaupunki jakautuu katsojiansa ja kokijoidensa määrän mukaisiksi. Kaupunkilainen tarvitsee tulkintojaan elääseen, navigoidakseen ja jatkuakseen omassa elinympäristössään. Jokainen kaupunkilainen tulkitsee kaupunkinsa omalla tavallaan. Etnologinen kaupunkitutkimus on näin arkielämän merkitysvirtojen tutkimusta. Oleellista on pohtia miten urbaani etnologia lunastaa paikansa nykyaikaisen monitieteisen kaupunkitutkimuksen kentässä. Kun tutkijan katsetta on usein verrattu kiikareihin, katseen kohteena oleva kaupunki on enemmänkin ajassa ja paikassa suojaväriään vaihtava kameleontti.

Kansatieteestä kaupunkikansatieteen ja kaupunkiarjen kulttuuriseen tutkimukseen

Suomalaisen kaupunkikansatieteen pioneeri Ilmar Talve julkaisi 1950- ja 1960-lukujen kuluessa eri foorumeilla useita kaupunkitehtävää pohtivia kirjoituksia. Yleisesityksessään ”Suomen kansankulttuuri” (1979) hän kirjoittaa suomalaisen kaupungin kehityksestä historiallisten faktojen kautta.²⁰ Näissä tiedoissa korostuvat tarkat ajal-

liset ja paikalliset määreet, mutta samalla lukijalle tulevat tutuiksi rakennustyylit, elinkeinot, ammattiryhmät ja esimerkiksi teollistumisen vaikutus kaupunkien kansankulttuuriin. Talve kuvaa elävästi maaseudun ja kaupunkikulttuurin suhdetta:

”Heidän [kaupunkiväestön] siteensä sinne, missä kansanomainen kulttuuri yleisen käsityksen mukaan oli vallitsemassa, eivät siis ole olemattomia. Syystä voidaan otaksua, että se osa, mitä näissä ihmisissä oli ”kansanomaista”, ei suinkaan jäänyt tulliportin taakse, kun he itse muuttokuorman päällä istuen siirtyivät sen sisäpuolelle. Muuttokuorman sisältyi hyvä annos vanhaa ja perinteellistä, ei ainoastaan konkreettisesti, vaan myös henkisesti mielessä.”

Yhdessä teollisuustyöväestön tutkimuksen kanssa kaupunkikansatieteestä tuli 1960, 1970 ja osittain vielä 1980-luvun kansanelämäntutkimuksen uutuus. Vähitellen rinnakkaiset diskurssit vakiintuivat osaksi normaalityötä ja uudet kysymykset tasoittivat kaupungin erityisyyttä. Kaupunkitutkimus ei väistynyt, vaan näyttäisi paremminkin etsiytyneen yhteistyöhön laajemman oppiaineympäristön kanssa sekä tarkentaneen tehtävänsä. 1990-luvun puolivälissä käyttämäni tutkimusotsikko ”Läheinen, kaukainen toiseus – Kaupunkikansatieteellisen tutkimustavan tarkastelua.”²¹ viittaa siihen asemaan, joka kaupungilla tuolloin tutkimuksessa oli. Suomalainen kansatiede oli pitkään kykenemätön näkemään ja ymmärtämään omien jalkojensa alla olevaa kaupunkikenttää.

Muutamit irralliset kaupunkielämää kuvaavat artikkelit 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä eivät vielä tuolloin riittäneet irtautumiseen agraarin tutkimuksen valtavirrasta ja ohjauksivaikutuksesta. Samuli Paulaharju julkaisi jo 1925 teoksen ”Vanha Raahe”, jossa hän kuvaa rannikkokaupungin kansanelämän arkea ja rakennettua ympäristöä varsin värikkäästi.²² Myös parilta seuraavalta vuosikymmeneltä löytyy esimerkkejä kansatieteellisestä kaupunkitutkimuksesta, Hämeenlinnan 300-vuotisjuhlien kunniaksi koottu teos ”Hämeenlinna. Luontoa ja elämää”, sisälsi mm. ”Arkielämää Hämeenlinnassa 1800-luvun lopulla” artikkelin.²³ Samassa teoksessa Aune Vainio kirjoittaa palkkatyöläisten elämästä 1800-luvun lopun muistitiedon mukaan.²⁴ Kyse on selkeästi etnografisista teksteistä, joiden teemoihin kuuluvat mm. asuntojen sisustukset, palvelijat, kotitaloustyöt ja ihmiselämän merkkipäivät. Mielenkiintoista on myös muistitieto-käsitteen mainitseminen.

Tampereella Unto Kanerva käsitteli tamperelaisen tehdastyöväestön työ- ja kotioloja 1800-luvulla otsikolla ”Pumpulilaisia ja pruuukilaisia”.²⁵ Vuotta myöhemmin Turun kansatieteen alkuvaiheisiin voimakkaasti vaikuttanut sosiologi Esko Aaltonen julkaisi teoksen ”Entisajan Forssaa ja sen väkeä I-II”.²⁶ Monet edellä olleet esimerkit kuvaavat hyvin sitä akateemisen etnologisen reviiirin

reunoillakin ollutta aktiivisuutta, jota myöhemminkään ei ole pidetty legitimiinä kansatieteenä, vaikkakin etnografisena kirjoittamisena.

Miksi kaupunkiympäristöön herääminen tapahtui näin myöhään? Eräs selitys löytyy yhteiskunnallisesta kehityksestä. Kansatiede sai alkunsa teollisen murroksen aikakaudella, jolloin talonpoikaiskulttuuri nähtiin häviävänä sekä samalla suojeltavana kohteena. Herännyt museoinnostus edisti kansanomaisen esineistön arvostusta ja ”juurien” löytymistä (myös suomalais-ugrilaisuuden). Samankaltainen ajattelu näkyy vielä Toivo Vuorelan kansankulttuurin yleisesityksestä vuonna 1975: ”*Kansankulttuuri eli kansanomainen kulttuuri on perusluonteeltaan ns. korkeamman kulttuurin vastakohtana talonpoikaiskulttuuria.*”²⁷

Aikaa 1980-luvun alun jälkeen leimaavat mm. suomenruotsalaisen kaupunkitutkimuksen voimistuminen, kansatieteellisten osuuksien lisääntyminen kaupunkihistorioissa ja historian yleisesityksissä sekä kansainväliset kontaktit. Jonkinlaisesta normaalitieteellisestä kansatieteestä kurotettiin kohti modernia, ei kuitenkaan vielä postmodernia, kaupunkikansatiedettä. Eräs ajatuksia koonneista teoksista oli jo 1977 julkaistu ”Kaupunkikansatieteen ongelmia. Tutkimuskohde ja kokonaishahmo kulttuurin muutoksessa.”²⁸ Tutkimus on selkeästi kannanotto suomalaisen kaupunkikansatieteen tilaan, jossa keruunokkuus oli suurempi kuin teoriaa, vertailua ja metodologiaa luova kirjoittaminen.

Suomenruotsalainen kaupunkitutkimus etsi kaupunkiaan kieliryhmän näkökulmasta, mutta useissa tapauksissa kysymys oli myös kulttuurisesta kohtaamisesta. Suomenkielisen ja ruotsinkielisen väestön arkielämän konfrontaatio on kuitenkin ollut suhteellisen hienovaraista verrattuna moniin etnisiin kiistoihin eurooppalaisissa metropoleissa. Kaskisten²⁹ ja Loviisan³ tapaustutkimukset toivat esiin yhteyden teollistumisprosessiin ja maassamuuttoon sekä Loviisassa mm. ajan ja paikan etnistämisen merkityksen. Loviisassa ruotsia puhuvan väestön ”kuningattaren kaupunki” sai rinnalleen suomenkielisyyttä edustavan atomivoimalakaupungin. Teollinen ja kaupunki yhdistyivät myös Eero Sappisen Raumaa koskevassa tutkimuksessa.¹¹ Rannikon kaksikielisiin kaupunkiin suuntautuva tutkimus sai myöhemmin jatkoa puukaupunkien kulttuuriperintöä ja mm. gentrifikaatiota koskevasta tutkimuksesta.³⁰

Syvennemmälle ja kauemmas

Urbaani toiseus on löydettävissä myös omasta kaupungistamme. Ala- ja osakulttuureista käyty keskustelu on saanut uusia sävyjä mm. visuaalisen kaupungin, musiikin ja esimerkiksi nuorisokulttuurin erilaisten genrejen kautta (hiphop, graffitit, tatuoinnit, seksuaalisuus, symbolinen vaatetus jne.). Tämän ei kuitenkaan pidä tarkoittaa

omien kulttuuristen piirteiden tarpeetonta eksotisointia, vaan pikemminkin näkemiseen, kuulemiseen ja tulkintaan liittyvän toiminnan pohtimista. Samalla staatistisesta kaupungista on tullut mobiili kohde. Esimerkkinä uudesta kenttätyöajattelusta ja -tavasta on edellä mainittu Muistihuone, jonka avulla Aurajokilaakson alueella kerättiin vuonna 2011 niin kaupunkikeskustan kuin maaseudunkin asukkaiden jokisuhteeseen liittyvää muistitietoa ja esiteltiin aikaisempaa tutkimusta.

Etnologia on pitänyt kiinni vahvuuksistaan, kuten etnografisten kenttämenetelmien kunnioittamisesta, suullisen muistitiedon tutkimuksen kehittämisestä ja esineellisen kulttuurin merkityksestä. Monitieteisessä tutkimusasetelmassa historiallinen näkökulma ja talentavaan tai suojelemaan näkökulmaan perustuva etnografinen aineistonkeruu eivät enää voi olla ainoita tavoitteita. 2000-luvun alussa keskusteltiin laajalti kunnallisen nuorisotyön perinteiden keskittetystä tallentamisesta uuteen perustettavaan museoon. Museo jäi toteuttamatta, sillä ajatus vaihtui NUOPERI -projektiksi, joka Opetusministeriön rahoituksella ja yhteistyökumppaneiden asiantuntemuksen avulla ryhtyi keräämään ja tallentamaan alaan liittyvää toimintaa sekä järjestämään siihen liittyvää julkaisu-, koulutus- ja näyttelytoimintaa (mm. Kuntaliitto, Allianssi, Turun yliopisto ja Turun kaupunki). Vuonna 2007 kirjoittajan ja valtiorahoittajan väliset neuvottelut toivat hankkeen hallinnollisesti Turun yliopiston kansatieteen oppiaineen yhteyteen. Onnistuneesta toiminnasta ja jatkosta kertoo, että ministeriö nimitti vuonna 2010 Nuoperin yhdeksi kolmestatoista nuorisotalon valtakunnallisesta toimintakeskuksesta. Sen yhteydessä Turun yliopistossa työskentelee nykyisin kaksi etnologia koordinaattorin nimikkeillä.³¹

Kohteita ja menetelmiä

Viime aikoina etnologisen kaupunkitutkimuksen pariin voimakkaasti tuotu raja-käsite näyttäytyy sekä transnationaalina kansallisvaltioiden välisenä kysymyksenä, että konkreettisen ja symbolisen pohdintoina kaupungin sisällä. Kulttuurien kohtaaminen ja erilaisten arkien välinen neuvottelu rajoista kuuluu urbaanin etnologian keskeisiin tehtäviin. Tiina Riitta Lappi on Jyväskylällä koskevassa tutkimuksessaan (2007) tarkastellut tilan tulkintoja koskevia neuvotteluja. Erityisesti kysymys on sosiaalisen ja materiaalisen ympäristön vuorovaikutussuhteena. Tutkimus linkittää etnografisen arkielämäntiedon kaupunkisuunnitteluun. Lappi huomauttaa, että kaupunkisuunnittelun on tarkoitus luoda ja tuottaa kaupunkitilaa, jota kaupunkilaiset puolestaan käyttävät.³² Koska suunnittelu suuntautuu tulevaisuuteen, antaa se etnologiselle kenttätyöllekin uuden ulottuvuuden. Tämä ei tee kansatieteen historiallista katsetta tarpeettomaksi, sillä kaupunkilaisten elämäntapa tai paremminkin monet erilaiset kaupunkilaisuudet ovat ajallisesti kerrostuneita.

Koko kansatieteellisen tutkimuksen tekemisen perinne on tavallaan rajalla ja reunalla. Arki, kaiken sisältävänä, on näennäisen helppo tutkimuskohde. Mainittu etnografinen "kaupunkisyvyyden esiin kaivaminen" vaatii paljon kenttätöön menetelmiltä. On syytä korostaa vallittavista fyysisistä kaupunkikohteista irtautuvaa näkökulmaa ja keskittyä kaupunkietnologisten työkalujen teroittamiseen. Sen lisäksi, että vallitsevan tutkimuksen työtapoja ja perinneparadigmaa kunnioittanut konventionaali kansatiede ei ole tutkimuksessaan nähnyt reuna-alueita, on sillä ollut vaikeuksia myös terävyyden kanssa. Vaikka tiedostettu marginaali on jätetty sopimuksesta "epärelevanttina" syrjään, paljon enemmän on ollut kadoksissa kysymysten varovaisessa sameudessa ja satunnaisuudessa. Etnologiseen kenttäkäytäntöön ei ole myöskään riittävästi kuulunut dialogisen kenttämenetelmän piirteitä. Kysymys on ollut perinnettä pelastavan tietäjätutkijan ja kansanomaista arkea esittelevän informantin rooleista. Toisaalta etnologinen kaupunkitutkimus näyttäisi olleen voimakkaasti emansipatorista. Etnologeista tuli yhteisöllisyyden puolestapuhujia, jotka kiinnittivät huomionsa esimerkiksi ruukkiyhteisöihin, kalastajakyliin tai purku-uhan alla oleviin työläiskortteleihin, joiden ajateltiin edustavan eräänlaista yhteiskunnallista utopiaa ja katoamassa olevaa sosiaalista ja paikallisuuteen kiinnittyvää yhteisyyttä ja kulttuurista

kompetenssia.³⁴ Esimerkiksi nykykaupungin "uusheimoihin" kohdentuva tutkimus alustaa kysymyksensä hyvinkin erilaisista ja fragmentaarista lähtökohdista. Toivottavasti kaupunkietnologisen kirjoittamisen tavat sisältävät jatkossa enemmän kokeilevia elementtejä, monitieteisiä avauksia ja metodisia oivalluksia.^{13,33}

Kaupunkihistoriat, -arkkitehtuuri, -sosiologia, -maantiede ja monet muut kaupunkiin etsiytyvät opinalat ovat viime vuosikymmeninä muokanneet tutkimustehtäväänsä ja juuri etnografinen ote löytyy (uutuutena) monien alan tutkimussuunnitelmista. Myös kulttuuri-käsitteen käyttö on antanut avaimia muutosten ja murrosten selittämiseen. Historiatieteiden etnografisoitumista ovat tosin edeltäneet puhunnat mikrohistoriasta, suullisesta historiasta (oral history) ja myöhemmin arkielämän historian merkityksestä. Eräs tärkeimmistä kysymyksistä onkin etnologisen kaupunkitutkimuksen kyky löytää todellista synergiaa tieteellisistä ympäristöistään ja samanaikaisesti profiloitua omilla vahvuuksillaan kuten kenttätöyllä, suullisen muistitiedon näkökulmalla, rohkeilla kirjoittamisen tavoilla, metodisella valmiudella ja urbaanin arjen laajalla kulttuurisella asiantuntijuudella.

Viitteet

- Jauhiainen Jussi S. - Harvio Susanna 2008. Kaupunkitutkimus Suomessa 2000-luvulla. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. Alueiden kehittäminen 27/2008, 21-23, 50.
- Virtanen Timo J. 2005. The Genealogy of the Project. Interpreting The Ethnological Cooperation in the Eastern Baltic Sea Region during the late 1900s. In: *Volkskundliche Grossprojekte. Ihre Geschichte und Zukunft.* Hochschuletagung der Deutschen Gesellschaft für Volkskunde in Rostock. (Hrsg. Christoph Schmitt). Waxmann. p. 137-150; vrt. Hengartner, Thomas 1999. *Forschungsfeld Stadt. Zur Geschichte der Volkskundlichen Erforschung städtischer Lebensformen.* Dieter Reimer Verlag. Hamburg & Berlin.
- Kirveenummi Anna - Räsänen, Matti - Virtanen Timo J. (Toim.) 1994. *Everyday Life and Ethnicity. Urban Families in Loviisa and Võru 1988-1991.* Studia Fennica Ethnologica 2. SKS. Helsinki.
- Äström, Anna-Maria - Korkiakangas Pirjo - Olsson Pia (Toim.) 2004. *Memories of My Town: The Identities of Town Dwellers and Their Places in Three Finnish Towns.* Studia Fennica Ethnologica 8. SKS. Helsinki.
- Mód László - Virtanen Timo J. 2009. *Vanishing Borders, Expanding Networks. Backgrounds, Questions and Targets for the Finnish-Hungarian Banat project.* In: *Networking across Borders and Frontiers. Demarcation and connectedness in European Culture and Society.* 2009. (Eds. Jürgen Barkhoff/Helmut Eberhardt). *Grazer Beiträge zur Europäischen Ethnologie* 14. Peter Lang. p. 115-128.
- Ruotsala, Helena 2011. Kaksi kukkaroa ja kaksi kelloa. Ylirajaisuutta ja monipaikkaisuutta Tornion-Haaparannan kaksoiskaupungissa. - *Sananjalka* 53/2011. Suomen Kielen Seura ry, Turku. s. 196-217.
- Wirth, Louis 1938. *Urbanism as a Way of Life.* *American Journal of Sociology* 44, p. 1-24.
- Kervanto-Nevanlinna, Anja 1993. Mistä kaupungissa on kyse: Kaupunkikäsitteiden ja niiden representaatioiden ehdoista. *Tiede & Edistys* 4/1993, s. 341-347.
- Etnografikasta ks. Virtanen Timo J. 1997. Kirjoitetut kaupunkikuvat. *Etnografiaa ja etnografiikkaa.* Teoksessa Teppo Korhonen & Pekka Leimu (Toim.) *Näkökulmia kulttuurin tutkimukseen.* Turun yliopiston Täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A 57, s. 97-128.
- Varhaisista teksteistä esim. Talve Ilmar 1958. *Kansatiede ja murroskausi.* Työväen eri ammattien ja kaupunkikulttuurin tutkimisesta.

- 11 Sappinen, Eero 2000. Arkielämän murros 1960- ja 1970-luvuilla. Tutkimus suomalaisen työväestön elämäntavoista ja niiden paikallisista raumalaisista piirteistä. Kansatieteellinen Arkisto 46. SMYA. Helsinki.
- 12 Linkola, Martti 1970. Näkymiä Suomen 1960-luvun kansatieteelliseen tutkimukseen. – Virittäjä 3/1970, s. 373-381.
- 13 Esim. Pohtinen Johanna 2012. ”Ei yhtä arkista kuin maksa-laatikko.” Kinky seksuaalisuus ja arki. Kansatieteen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- 14 Virtanen Timo J. 1994. Pakananmaa ja Naisvankila. Paikoista, rajoista ja ympäristöistä kaupunkikeskustelussa. Teoksessa Pekka Leimu & al. (Toim.) Arki ja ympäristö. Scripta Ethnologica Aboensia 41. Turku, s. 19-35.
- 15 Vrt. vuoden 2011 aikana Aurajokilaaksoa kiertänyt YIT:n työmaaparakista tuunattu ”Muistihuone”, joka korosti dialogista ja interaktiivista kenttämenetelmää sekä helppoa saavutettavuutta, näkyvyyttä ja lähestyttävyyttä.
- 16 Herrala, Maria 2011. Aurajoen sillat. Siltojen vaikutus Turun kaupunkikuvaan. Kansatieteen pro gradu-tutkielma. Turun yliopisto.
- 17 Simola, Anne 2011. Joki matkailun ja kulttuurin tilana – Turun kulttuuripääkaupunkivuoden mahdollisuudet Aurajoki-alueen matkailun kehittämiseksi. Kansatieteen pro gradu-tutkielma. Turun yliopisto.
- 18 Kostet, Jenna 2009. Aurajoen merkitys Turun kaupunkidentiteetille. Kansatieteen pro gradu-tutkielma. Turun yliopisto.
- 19 Lees, Loretta 2003. Urban Geography. ”New” Urban Geography and the Ethnographic Void. In: Progress in Human Geography Vol. 27, No 1, p. 107-113.
- 20 Talve, Ilmar 1979. Suomalainen kansankulttuuri. Historiallisia päälinjoja. SKS.
- 21 Virtanen Timo J. 1995. Läheinen, kaukainen toiseus. Kaupunkikansatieteellisen tutkimustavan tarkastelua. Kansatiede. Lisensiaatintutkielma. Turun yliopisto.
- 22 Paulaharju, Samuli 1965 (1925). Vanha Raahe. 2.painos. Porvoo.
- 23 Suhonen, Allli 1938. Arkielämää Hämeenlinnassa 1800-luvun lopulla. Teoksessa Hämeenlinna. Luontoa ja elämää!. 1639-1939. 300-vuotisjuhlan muistoksi. Hämeenlinna. s. 295-323.
- 24 Vainio, Aune 1938. Palkkatyöläisten elämästä Hämeenlinnassa 1800-luvun loppupuoliskolla. Muistitiedon mukaan. Hämeenlinna.
- 25 Kanerva, Unto 1946. Pumpulilaisia ja pruuukilaisia. Tehdastyöväen työ- ja kotioloja Tampereella viime vuosisadalla. Helsinki.
- 26 Aaltonen, Esko 1947 (1951). Entisajan Forssaa ja sen väkeä 1 - 2. Forssa.
- 27 Vuorela, Toivo 1975. Suomalainen kansankulttuuri.
- 28 Räsänen, Matti – Lehtonen, Juhani U.E. 1977. Kaupunkikansatieteen ongelmia. Jyväskylän yliopisto. Kansatieteen laitos, tutkimuksia 7. Jyväskylä.
- 29 Åström, Anna-Maria & al. (Toim.) 1985. Kaskö. Kontinuitet och Förändring i en småstad. Folkklivsstudier XVI. SLS. Helsinki.
- 30 Lillbroända-Annala, Sanna. Från kåk till kulturarv. En etnologisk studie av omvärderingen av historiska trädadsområden i Karleby och Ekenäs. Abå Akademis Förlag. Åbo.
- 31 www.nuoperi.fi
- 32 Lappi, Tiina-Riitta 2007. Neuvottelu tilan tulkinnoista. Etnologinen tutkimus sosiaalisen ja materiaalsen ympäristön vuorovaikutuksesta jyvaskyläläisissä kaupunkipuhunnoissa. Jyväskylä Studies in Humanities 80. Jyväskylän yliopisto.
- 33 Vertailevasta tutkimuksesta esim. Leinonen Päivi 2007. Kaupunki-imago kulttuuritapahtumissa. Vertaileva tutkimus Turusta ja Krakovasta. Kansatieteen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.

Tutkimuskatsauksia on Turun kaupungin kaupunkitutkimus- ja tietoyksikön julkaisusarja. Siinä julkaistaan ytimekkäitä katsauksia kaupunkitutkimuksen ja -kehittämisen ajankohtaisista aiheista. Sarjaan kirjoittavat asiantuntijat eivät pääosin työskentele Turun kaupungin organisaatioissa. Esitetyt väitteet eivät välttämättä vastaa kaupungin virallista näkemystä. Tutkimuskatsauksia-sarja toteuttaa Turun kaupunkitutkimusohjelmaa.

Tämän katsauksen kirjoittaja, FL Timo J. Virtanen työskentelee Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteidentutkimuksen lehtorina.

Tutkimuskatsauksia-sarjan toimittaja:

Sampo Ruoppila, tutkimusjohtaja
sampo.ruoppila@turku.fi

Julkaisija:

Turun kaupungin keskushallinto/Strategia ja viestintä
Kaupunkitutkimus- ja tietoyksikkö
PL 355 (Yliopistonkatu 27a), 20101 Turku